

GEÇ ROMA CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE AKDENİZ'DE BİR LİMAN KENTİ: SİDE

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doç. Dr. Erkan İZNIK¹

Anadolu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi ABD

eiznik@anadolu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4942-9556

Gönderim Tarihi: 28.04.2021 Kabul Tarihi: 14.06.2021

Alıntı: İZNIK, E. (2021). Geç Roma Cumhuriyeti Döneminde Akdeniz'de Bir Liman Kenti: Side. *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 3(1),24-33.

ÖZ: Limanı sayesinde Pamphylia bölgesinde stratejik bir kent olan Side, MÖ II. yüzyılın başlarından itibaren emperyal Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu'daki genişleme siyasetinden kaynaklanan olaylar sonucu, bu güce entegre olmaya başlamış ve MÖ I. yüzyılın sonlarına doğru süreci tamamlamıştır. Side'nin büyük bir politik ve ekonomik sisteme entegrasyonu sırasında kilit rolü; öncelikle bölgede yaşanan politik / askeri gelişmeler olmak üzere, korsanlık faaliyetleri ve gümrük yasası gibi uygulamalar oynamıştır. Döneme ait kaynaklar maalesef sınırlıdır. Filolojik eserler genel anlamda sessiz, yazıtlar ve numizmatik buluntular da bir dereceye kadar yeterli olabilmektedir. Aşağıdaki yazı, eldeki veriler ışığında, Side'nin Roma dünyasına entegre olma sürecine odaklanmaktadır. Kentin karşı karşıya kaldığı olayların daha rahat izlenebilmesi için Geç Cumhuriyet Dönemi'ndeki tarihsel gelişmeler olabildiğince kronolojik verilimeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roma, Geç Cumhuriyet Dönemi, Anadolu, Pamphylia, Side

A Harbour City in the Mediterranean During the Late Roman Republican Era: Side

ABSTRACT: Side, which is a strategic city in the Pamphylian region thanks to its harbor, began to integrate with the Roman Republic as a result of the events caused by the expansion policy of this great imperial power in Anadolu at the beginning of the 2nd. BC and completed the process towards the end of the 1st. century BC. During the integration of Side into a major political and economic system, the key role was played primarily political / military developments in the region, and the developments such as piracy activities and customs law. Sources for the period are unfortunately limited. The philological works are generally silent, and the inscriptions and numismatic finds are sufficient to some extent. The following article focuses on Side's integration process into the Roman world according to the available data. Historical developments in the Late Republic Period were tried to be presented as chronologically as possible in order to follow the events faced by the city more easily.

Keywords: Rome, Late Republican Era, Anadolu, Pamphylia, Side

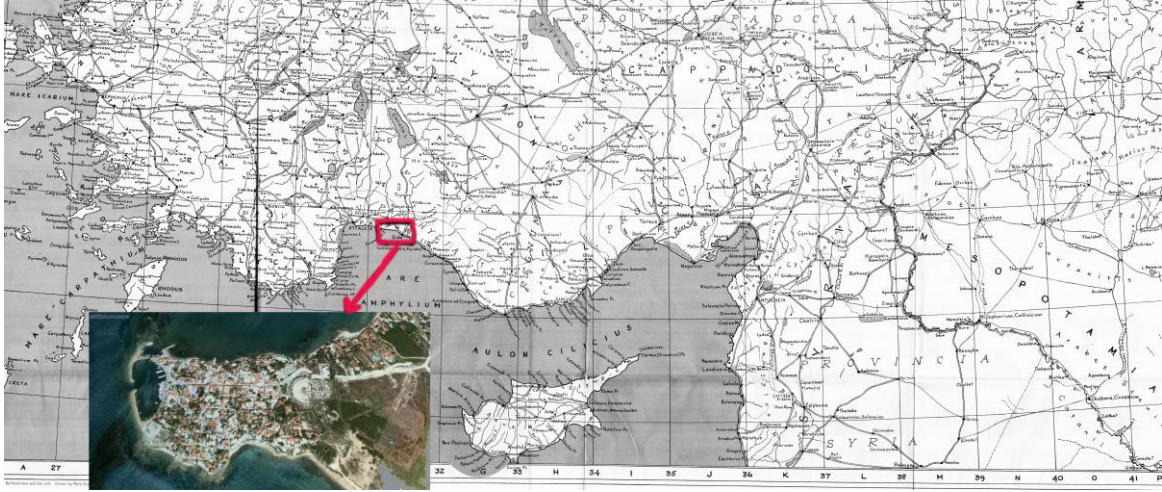
Giriş

Eskiçağda Akdeniz'in stratejik liman kentlerinden biri olan Side'nin, Hellenistik Dönem'de önemli bir gelişme sürecine girdiği bilinmektedir. Dönem içinde sikke de darp etmiş kentin, mimari açıdan göz alıcı eserler ortaya koymaya başlaması bu gelişimin somut kanıtlarıdır. Genel bir ifadeyle Sideliler; III. Aleksandros (MÖ 336-323), I. Ptolemaios (MÖ 305-301) ve III. Antiokhos (MÖ 222-187) gibi bölgeye hâkim olmak isteyen güçlere karşı başarılı diplomatik manevralar geliştirerek Hellenistik Dönem'in çalkantılı sürecinde varlıklarını koruyabilmişlerdir². Bu safhanın ardından Side'nin ikinci gelişim süreci gelmektedir. Roma egemenliğiyle ortaya çıkan bu dönem de aslında kendi içinde üç kısma bölünebilmektedir. Söz konusu süreçler genel hatlarıyla; "Geç Cumhuriyet Dönemi (MÖ II. yüzyıl-MÖ I. yüzyıl sonları)", "İmparatorluk Dönemi (I. yüzyıl sonları-III. yüzyıl)" ve "Geç Antikçağ (IV. yüzyıl-VI. yüzyıl)" şeklindedir. İkinci ve üçüncü aşamalar ile ilgili kaynakların bolluğu karşısında ne yazık ki entegrasyon sürecinin yaşadığı Geç Cumhuriyet Dönemi'ne ait veriler oldukça sınırlıdır. Filolojik eserler kentin bu döneminden çok az söz etmektedirler. Geç Cumhuriyet ya da Erken İmparatorluk Dönemi'nde üretildiği düşünülen yazıtların çoğu ya kayıptır ya da kesin olarak bu döneme tarihlenememektedir. Numizmatik eserler açısından da durum maalesef benzer şekildedir (Nollé, 1993, s. 78). Aşağıdaki yazıda, eldeki kısıtlı veri

¹ Yazar, 2009 yılından beri Side Kazısı Bilim Kurulu Üyesi'dir.

² Side'nin Hellenistik Dönem'de, bölge güçleri ve diğer kentlerle olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İznik 2014, ss. 11 – 38. Bölgede Hellenistik Dönem'de üretilmiş yazıtların büyük bir kısmı olasılıkla Roma egemenliği sırasında "kentten yeniden imar edilme sürecinde", tekrar kullanıldığı için günümüze ulaşamamışlardır. Nollé, 1993, ss. 55 – 56.

ışığında Side'nin Roma dünyasına entegre oluşu, yani ikinci yükseliş sürecinin ilk dönemi irdelenmeye çalışılacaktır. (Harita 1)

Harita 1. Side'nin bulunduğu yarımada ve kentin Pamphylia'daki konumu. Calder-Bean, 1958

MÖ 190 yılında Roma Cumhuriyeti'nin, Selevkos Kralı III. Antiokhos'u Anadolu'da yenmesi hem bölgenin hem de konumuzu oluşturan Side'nin tarihsel süreci açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Önce ünlü Kartacalı komutan Hannibal'in de yer aldığı Selevkos donanması, Side açıklarında gerçekleşen deniz savaşında, Rhodos ve Pergamon donanmalarıyla takviye edilmiş Roma donanmasına yenilmiştir. Aynı yıl içinde Magnesia'da (Manisa) yapılan kara savaşını da kazanan Roma böylelikle amacına ulaşmıştır (Bosch, 1957, s. 4). Ancak durum bölge kentleri açısından pek de iç açıcı olmamıştır. Nitekim, savaşta Roma'ya karşı kralın yanında yer alan ve savaş sonrasında bir süre daha Selevkos egemenliği altında kalan (Bean, 1999, ss. 10-11.) Pamphylia kentleri, ilk başlarda ne tür bir politika izleyecekleri konusunda kararsız kalmışlardır. Belki de III. Antiokhos'a destek veren halkları cezalandırarak bu kararsızlığı sonlandırmak (ve tabii ki Anadolu'da Roma ilerleyişine engel olan Galat tehlikesini ortadan kaldırmak) için MÖ 189 yılında Cumhuriyet Senatosu bölgeye General Manlius Vulso komutasında bir ordu göndermiştir. Ancak general asıl görevini ihmal edip, güneye yönelerek Karia, Pisidia ve Pamphylia bölgelerindeki kentleri haraç ödemeye zorlayınca bölge kentlerinin kararsızlığı devam etmiş gibi görünmektedir. Livius, doğrudan belirtmese de bu kentler içinde limanı sayesinde zenginleşmiş Side'nin olma olasılığı da bulunmaktadır. Ayrıca, Cumhuriyet Dönemi'nin iç karışıklıklarına, ilk kez nüfuz ettiği ve yeni tanımaya başladığı topraklardaki farklı kültürlerle karşı nasıl bir politika izleyeceğine tam olarak karar verememiş bir Roma yönetimi de eklenince, Manlius Vulso gibi askerlerin yeni işgal alanlarını sömürme olasılıkları bu bağlamda olağan görünmektedir. (Livius, 1919, XXXVIII:15) Bütün bu gelişmeler sonrasında Anadolu'da kaybolan istikrarı sağlamak isteyen Roma Cumhuriyeti, MÖ 188'de yapılan Apameia (Dinar) Antlaşması ile burada ele geçirdiği toprakların büyük bir bölümünü Pergamon Kralı II. Eumenes Soter'e (MÖ 197-159) bırakmıştır. Doğuda kendisi için en ciddi rakibini yenmesine rağmen bu dönemde Roma'nın böyle bir politikaya başvurmasının nedeni, Kartaca tehlikesinin devam etmesi ve Orta Anadolu'daki savaşçı Galatları halen tehdit unsuru görmesinden kaynaklanmaktadır (Bean, 1999, s. 11). Ancak ne II. Eumenes ne de selef kral II. Attalos (MÖ 159-138) döneminde Side, Pergamon Krallığı'na dâhil edilmemiştir. II. Attalos, krallık filosu için dönemin en uygun limanına sahip olan Side kentini kontrol edemediğinden dolayı kendi adıyla yeni bir kent Attaleia (Antalya) ve liman kurmak zorunda kalmıştır (Bosch, 1957, s. 6; Nollé, 1993, s. 65). Apameia Antlaşması sonrasında hemen ardından yaşanan süreçte Side'nin Roma ile politik durumu belirsizliğini korumuştur ki kanımızca Side bu dönemde Roma ile bir ittifak içinde yer almamıştır.

Bu belirsizlik MÖ 187 yılında III. Antiokhos'un ölümünün ardından ortadan kalkmış ve net bir şekilde söylenebildiği üzere Sideliler, Cumhuriyet tarafına geçmişlerdir (Bean, 1999, s. 10). Başlayan dostluğun en somut göstergesi olasılıkla bu dönemlerde kentte ortaya çıktığı düşünülen "Dea Roma" kültü olmuştur. Kültün rahipliğini, yüksek bir memur ve kentin isim babası bir *demiurgos*'un gerçekleştirdiği tahmin edilmektedir. Ancak kült ve rahiplik konusundaki veriler İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. (Nollé, 1993, s. 64) Ne olursa olsun Sideliler bu dönemde kendilerini Roma'nın müttefiki (*symmachoi*) olarak görmüşlerdir (Head, 1911, s. 704; Grainger, 2009, s. 154).

Bundan sonra Side'nin bölgedeki varlığı, doğrudan Roma'nın Anadolu politikalarına paralel ilerlemiştir. Cumhuriyet'e verdiği destek karşılığında ve tabii ki ticari tecrübesi sayesinde Side, Akdeniz'in doğusunda serbestçe ticaret yapabilmıştır. Nitekim MÖ. II. yüzyılın ikinci çeyreğinde Side *tetradrahmlerinin* ticarete önemli bir ödeme aracı olması, kentin yakaladığı avantajı göstermektedir. Kentte ilk bilimsel kazıları gerçekleştiren Prof. Dr. Arif Müfit Mansel ve ekibinden C. Bosch, Pamphylia'nın doğusunun Side de dâhil olmak üzere MÖ II. yüzyıl sonlarında özgür kaldığını bunun da en somut göstergesinin; kente ait bu tür sikkelerle birlikte aynı döneme tarihlendirilmiş arkeolojik ve mimari buluntular olduğunu yazmaktadırlar (Bosch, 1957, s. 37; Mansel, 1978, s. 9–vd). Akdeniz'in doğusu, Ege ve hatta Marmara Denizi kıyılarındaki kentlerde yaygın bir şekilde kullanıldığı görülen Side sikkelerinin; Anadolu üzerinden Suriye ve Mezopotamya'ya kadar yayıldığı bilinmektedir (Atlan, 1967: xiii; Nollé, 1993, s. 65). (Resim 1)

Resim 1. MÖ. II. yüzyıl başlarına tarihlenen ve Side'de darp edilmiş gümüş tetradrahmi. Ön yüzünde miğferli Athena başı, arka yüzde ise; elinde zafer çelengi taşıyan Nike, kentin sembolü olarak kabul edilen nar ve sikke basımından sorumlu memurun isminin baş harfleri görülmektedir. Side Arkeoloji Müzesi, Env. No: 846

Buna ilaveten bu dönemde inşa edilmiş; görkemli bir Tykhe Tapınağı içeren agora, kent kapısı ve Geç Antik Çağ'a kadar kullanıldığı düşünülen evlerin bulunduğu alan, kent yüzölçümünün hemen hemen iki katına çıktığını ve neredeyse komşu Perge ile aynı büyüklüğe geldiğini (Grainger, 2009: 98), diğer bir deyişle Side'nin müreffeh bir merkez olarak yüzyıl içinde de varlığını sürdürdüğünü kanıtlamaktadır. Üstelik Side, bu dönemde Aleksandria (İskenderiye) gibi dönemin önemli kentleriyle ticari etkinliklerini arttırmış ve bu ilişki ticaret kadar, Side'nin kültürel ve toplumsal yapısında da etkisini göstermiştir. Sonuçta Aleksandria'dan gelen tüccar, kendi kültürünü de bölgeye getirmiş ve Nolle'ye göre Mısır kökenli kültürler bu dönemden itibaren Side'ye girerek kendilerine burada taraftar bulabilmişlerdir (Nollé, 1993, ss. 65-67).

Yukarıdaki olumlu gelişmeler yanında III. Antiokhos'un ölümü Akdeniz'in doğusunda korsanlık faaliyetlerini beraberinde getirmiştir. Bölgede daha önceden de varlığı bilinen korsanların sayıları ve eylemleri, Selevkos Krallığı gibi merkezi bir gücün ortadan kalkması ve aynı dönemlerde Cumhuriyet Senatosu'nun Anadolu'daki gelişmelere "*karışmama*" politikası da eklenince giderek artmıştır (Strabon, 2000, XIV, 5, 2). Hatta Senato, MÖ 167 yılında Delos Adası'nı serbest ticaret bölgesi olarak ilan ederek, özellikle köle talebinin karşılanmasında ciddi rol oynayan korsanları bir açıdan cesaretlendirmiştir. (Bean, 1999: 12) Sonuç olarak Side kenti de MÖ II. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren bir korsan yerleşimine dönüşmüştür. Bu dönüşümün temel nedenlerinden biri şüphesiz ki yerleşimin konumundan kaynaklanmaktadır. Zira kent, Yakın Doğu ile Ege dünyası arasında erken dönemlerden beri gelişen hareketli ticaret trafiği üzerindedir. İkincisi bölgenin fiziki coğrafyası korsanlık veya eşkıyalık etkinlikleri için son derece uygundur. Böylelikle korsanlara yataklık eden; Olympos, Phaselis ve Attaleia kentlerinden farklı olarak Kilikalı korsanlardan en çok etkilenen kent Side olmuştur (Öztürk, 2006, s. 51). Strabon (MÖ I. yy-MS I. yy.) kentin durumunu bu açıdan şu şekilde özetlemektedir; "*Pamphylialılar, ya kendileri korsanlık yaptıklarından veya buraları korsanlara ganimet satışı için veya deniz üssü olarak verdiklerinden, bu yerleri korsanlık işleri için kullandılar. Pamphylia'da bir kent olan Side'de tersaneler Kilikalılara açtı ve onlar burada tutsakları, onların özgür olduklarını bilmelerine rağmen, açık arttırmayla satarlardı*" (Strabon, 2000: XIV, 3, 2). Korsan gemilerinin inşa edildiği ve bakım gördüğü yer olan Side, korsanlara geniş bir pazar sağlamış, hatta bir ara Delos'tan sonra bölgede ikinci önemli köle pazarı olmuştur. Sonuçta Sideliler, korsanlara karşı duydukları güvensizliğe rağmen onlarla ilişkilerini sürdürmüş ve zenginliklerini bu yoldan elde etmeye devam etmişlerdir (Ormerod, 1922, s. 36; Öztürk, 2006, s. 51).

Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu limanını korsan gemilerine açan Sidelilerin, Roma tarafından cezalandırılmamasıdır. Zira MÖ 149-146 yıllarında devam etmiş III. Kartaca Savaşı ile bu tehlikeyi tamamen bitirme niyetinde olan Roma Cumhuriyeti'ne savaş sırasında beş gemi yollayan Side (Appianus, 1913, 8; XXV, 123), III. Antiokhos'un ölümünden sonra başlattığı yakınlaşma politikasında en güçlü adımı atmıştır. Nihayetinde Kartaca tehdidini ortadan kaldıran Cumhuriyet Senatosu açısından artık Anadolu'da ve Akdeniz'in doğusunda farklı politikalar izlemenin zamanı gelmiştir.

Bu politikaların en köklülerinden bir tanesi MÖ. 133 yılında Pergamon'un son kralı III. Attalos'un (MÖ 138–133) bir vasiyet ile krallığını Romalılara bırakması olmuş ve “*bölgenin kalbinde bir yabancının varlığı*” (Grainger, 2009, s. 136) açıkça hissedilmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra, MÖ 129 yılında kurulan Asia Eyaleti'yle (*Provincia Asia*) Roma, bölge egemenliği açısından önemli bir diplomatik ve idari ilerleme sağlamıştır. Side ise, nasıl ki Apameia Antlaşması'ndan sonra Pergamon Krallığı sınırları içine dahil edilmediyse, Asia Eyaleti'nin sınırlarının belirlenmesi sırasında da yine dışarıda tutulmuştur. Bölge kentleri Roma ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalışırken, Selevkos Kralı VII. Antiokhos Sidetes'in, MÖ 138-129 yıllarında Side'deki varlığı, bölgede belki dolaylı bir Selevkos etkisinden ya da kentin halen Selevkos Krallığı'na olan bağlılığının bir yansıması olarak düşünülebilir. Ancak bu teoriler yanında Side'nin kendi sikkelerini basan otonom bir kent olarak bölgede varlığını sürdürmüş olabileceği de göz ardı edilmemelidir (Nollé, 1993, ss. 68-70; Grainger, 2009, s. 137).

Ardından yaşanan süreçte Roma, Anadolu'ya nüfuz ettiği ilk günlerdeki politikasını, bölgeyi tanımaya başladıkça değiştirmiştir. Öncelikle kendi iç işlerinde serbest bırakılmış gözükseler de ele geçirilen bu topraklar Roma halkının mülkleri olarak kabul edilmiş ve beraberinde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim Side'nin yaklaşık 5 km. batısında bir otelin girişinde David French tarafından ele geçirilmiş ve aynı araştırmacı tarafından 1991 yılında yayınlanmış, Latince ve Grekçe yazılı bir mil taşı bu düzenlemeler için somut bir kanıt oluşturmaktadır (French, 1991, s. 42). Kendi adıyla anılan (*Via Aquillia*) bir yol inşa ettiren dönemin Asia Eyaleti valisi Manius Aquillius tarafından hazırlanmış söz konusu mil taşı, Pergamon'dan Pamphylia bölgesine uzanan bir yol güzergâhını işaret etmektedir. Aslında söz konusu yol, Attalid Krallığı döneminden beri var olan ve hem ticari hem de askeri amaçla kullanılmış güzergâhın, Roma mil taşlarıyla işaretlenerek yeniden düzenlenmiş halidir. Yol üzerinde yaşayan insanların neredeyse tamamının Latince bilmemesine rağmen, mil taşının hem Grekçe hem de Latince hazırlanması, yolun hem sivil hem de askeri amaca yönelik yapıldığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır (French, 1991: 42; Grainger, 2009: 138-139). Pergamon'dan gelen yol üzerindeki bir merkez ile Side arasındaki uzaklığı gösteren mil taşı aynı zamanda, Side'nin MÖ I. yüzyılın ilk yarısında Asia eyaletinin doğusundaki en uzak nokta olduğunu işaret etmektedir. Belirlenen bu yol; Pergamon'dan başlayıp, Thyateira (Akhisar), Sardis (Salihli), Philadelphia (Alaşehir), Hierapolis (Pamukkale), Laodicea (Eskihisar) ve Colossae (Honaz) üzerinden Attaleia (Antalya) ve Perge'ye oradan da Side'ye ulaşmaktadır. Mil taşının *caput viae* şeklinde Pergamon'u işaret etmesi Pamphylia kıyı şeridinin Pergamon Krallığı içerisinde Roma'ya devredildiğini göstermektedir (Sherwin-White, 1976, s. 1; French, 2012, s. 10). Vali Aquillius'un adını gösteren, MÖ 129–126 yıllarına tarihlenen Latince - Grekçe yazılmış mil taşı üzerinde; “*Manius oğlu Manius Aquillius, konsül, 331 mil*” yazmaktadır. (Resim 2)

Resim 2. Vali Aquillius'un adını gösteren mil taşı. French, 2012: 55 ve 61

Buna göre Pergamon'dan Side'ye olan uzaklık günümüz değerleriyle yaklaşık 490 kilometredir. French'in ileri sürdüğü yol güzergâhı, Side'nin Anadolu'daki iç bölgelerle olan ilişkisini yani kentin ticaret ağı içindeki konumunu göstermesi açısından oldukça önemlidir (French, 2012, s. 42; Nollé, 1993: no: 178).

Harita 2. Side'den Pergamon'a (Bergama) giden yol güzergâhı. French, 2012, s. 45)

Asia Eyaleti'nin oluşturulması ve bu sırada yeniden organize edilen yollar neticesinde bölge zenginliklerinin farkına varan emperyal Roma Cumhuriyeti, MÖ II. yüzyılın sonlarında, korsanlara karşı politikasını da değiştirmiştir. Ticaret gemilerinin korunması ve Pamphylia bölgesinin güvenliğinin sağlanabilmesi için önceleri sadece, Attaleia ve Side gibi kentlere donanma konuşlandırsalar da (Bosch, 1957, s. 39; Öztürk, 2006, s. 46) kısa süre sonra önlemlerini biraz daha sertleştirmişler ve MÖ 102'de *proconsul* yetkisiyle donatılan Marcus Antonius (MÖ 143-87) komutasındaki kalabalık bir ordu ile hem denizden hem de karadan korsanlara karşı mücadele başlatmışlardır. Büyük çaptaki bu ilk askeri harekâta Side limanı Cumhuriyet filosu için önemli bir üs görevi görmüştür (Appianus, 1913: CXXIII; Nollé, 1993, s. 70). Korinthos'ta ele geçirilmiş bir yazıt da bu durumu tasdik etmektedir (Öztürk, 2006, s. 51; Tozan, 2014, s. 146). Seferin karadan gerçekleştirilen harekâtları sırasında *Via Aquillia* güzergâhı kullanılmıştır (Grainger, 2009, s. 141). Marcus Antonius'un girişimleri Anadolu sularında korsanların varlığını sona erdirmese de Side'nin Roma ile olan ilişkilerinde yeni bir sürece girilmiştir. MÖ 85 yılında Anadolu'daki savunma sorumluluğu Lucius Licinius Murena'ya geçtiğinde (Cicero, 1976: V; 11) Akdeniz kıyılarındaki korsanlar, Dağlık Kilikia ve Isauria bölgesindeki halklar yanında Side ve Attaleia gibi kentlerden destek almaya devam etmişlerdir (Öztürk, 2006, s. 50). Roma Cumhuriyeti'nin yanında yer alan Side'nin, Murena döneminde korsanlara destek vermesinin nedeni Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'un (MÖ 120-63) Anadolu'daki Roma karşıtı etkinliklerinde saklıdır. Zira emperyal Roma'ya karşı Anadolu'daki halkların kurtarıcısı olarak ortaya çıkan ve Cumhuriyet'in içinde bulunduğu karışıklıklardan da yararlanarak kısa sürede sınırlarını genişletip aralarında Kilikia bölgesindeki korsanların da olduğunu bildiğimiz birçok yandaş bulan Pontos kralını Side'nin desteklemesi de o günün koşullarında olağan karşılanmalıdır. Korsanların, Roma'nın Akdeniz'in doğusundaki ticarete verdiği zararın ciddi boyuta ulaşması neticesinde Cumhuriyet Senatosu korsanlık etkinliklerini tamamen bastırmak için yeni bir önlem almış ve MÖ 78 yılında Kilikia Eyaleti'ni oluşturmuştur. Eyaletin valisi olarak Publius Servilius Vatia Isauricus'u atanmıştır. Valinin yanında; *legatus* olarak Iulius Caesar (d. MÖ 100-öl. MÖ 44) ve Titus Labenius da bulunmaktadır. Servilius'un askerî harekâtı sırasında ordunun karaya çıktığı, konuşlandığı ve mücadeleler sırasında zorlu iç bölgelere yapılan saldırılarda Roma ordusunun hareket noktası çoğu zaman Side olmuştur (Sherwin-White, 1994, s. 232). Başarılı seferlerden sonra Servilius, askerlerin ilerleyebilmesi için Side'den Iconium'a (Konya) doğru bir yol inşa ettirerek bölgedeki fethini tamamlamıştır. Böylelikle kaynakların kaydettiği gibi ilk kez Pamphylia'daki askeri bir merkezden Kapadokya sınırlarına doğrudan bir yol açılmış (Sherwin-White, 1994, s. 233) ve Side'nin Anadolu'nun iç kesimleriyle olan bağlantıları daha da güçlenmiştir. Ancak korsan tehdidi tam olarak sonlandırılmamıştır.

Servilius'un etkinliklerinin son yılında Side açısından önemli bir gelişme daha yaşanmış ve kent MÖ 75 yılında çıkarılan gümrük yasasının (*Lex Portorii Provinciae Asiae*) yürürlük sahasına dâhil edilmiştir. Bu yasayla birlikte Side'de bir gümrük koruma noktası oluşturulmuştur (Nollé, 1993, ss. 68-69). Söz konusu

yasa, gümrük bölgesine mal girişi ve çıkışlarıyla ilgilidir ki Side kenti Grekçe yazılmış yazıtta Asia Eyaleti'nin bir limanı (gümrüğü) şeklinde belirtilmektedir. Yazıtın ilgili kısmı; “Şayet deniz yoluyla bir mal çıkarılır veya sokulursa bu mal, aşağıda yazılı bütün yerlerde mültezime beyan edilmelidir. (Bundan sonra sırasıyla gümrük merkezleri belirtilmektedir.) Karadeniz'in girişindeki tapınak, Khalkedon, ... Perge, Magydos, Phaselis, Side Koryphe” şeklindedir (Takmer, 2013, ss. 109, 143 ve 144). Böylelikle emperyal Roma, askeri fetihler yanında, ticari uygulamalarla da merkezleri kendi idari sistemine entegre etmeye başlamıştır.

MÖ 67 yılında, bölgenin ticari ve ekonomik canlılığı açısından oluşturulan bu sistemi koruyabilmek amacıyla Senato, Gnaeus Pompeius Magnus'u (d. MÖ 106-öl. 48) sınırsız yetki ve kaynak ile donatarak bölgeye göndermiştir. Pompeius, Korakesion (Alanya) açıklarındaki deniz savaşından sonra sürdürdüğü kara savaşlarıyla korsanlara ait kaleleri tek tek ele geçirerek Cumhuriyet açısından büyük bir tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Side kenti, bu mücadeleler sırasında Roma için önemli bir destek noktası olmaya devam etmiştir. Sideliler, Pompeius'un korsanlara karşı kazanmış olduğu zaferin anısına bir yazıt dikmişler ve generale “adeta bir tanrı gib” saygı göstermişlerdir. Üstelik generale duyulan kutsal saygının bir işareti olarak Side halkı, kentin baş tanrıçası Athena'nın tapınağına onun yazıtlı bir heykelini dikmiştir (Nollé, 1993, ss. 72-73). Side'deki kazı çalışmaları sırasında 1961 yılında limana yakın tapınağın yanında ele geçirilmiş kırık bir mermer blok parçası üzerindeki Grekçe yazıtı Bean şöyle tamamlamaktadır; “(Side halkı), kendi patronu (ve kurtarıcısı ve kendine iyiliklerde bulunan), tanrılara denk (şeref gören Gnaeus oğlu Gnaeus Pompeius) Magnus'u (onurlandırdı).” Bean'a göre Pompeius'un askeri manevraları sonucunda korsan tehdidinin ortadan kalkmasının ardından Side limanı, Akdeniz'in doğusunda yasal bir statü kazanmış ve bu nedenle Side halkı yazıtı doğrudan Pompeius'a adanmıştır (Bean, 1965, ss. 14-15). (Resim 3) Geç Cumhuriyet dönemine tarihlenen yazıtın liman yakınlarında ele geçirilmesi ve hemen yukarıda değinildiği üzere Side'nin gümrük yasasının yürürlük sahasına dâhil edilmesi Bean'ın bu görüşünü bir noktada desteklemektedir.

Resim 3. Side halkının General Pompeius için adadığı onurlandırma yazıtı fragmanı. Bean, 1965: no: 101

Korsan tehlikesinin ortadan kalktığı dönem aynı zamanda Pamphylia Bölgesi'nin, Asya Eyaleti'ndeki bazı kentlerle birlikte Kilikia Eyaleti'ne katıldığı süreci kapsamaktadır. Nitekim Cumhuriyetin ünlü simalarından ve o dönem Kilikia Eyaleti'nin valisi olan Cicero'nun (MÖ d. 106-öl. 43) yazdığı mektupta, Side bu eyaletin bir kenti olarak belirtilmektedir (Cicero, 2001: XII, 15). Üstelik Cicero, eyalet valisi olarak atandığında, ikamet edeceği ve görev yapacağı yer olarak ilkin Side düşünülse de bu gerçekleşmemiş ve görev yeri Phrygia bölgesindeki Laodicea (Eskihisar) olarak değiştirilmiştir. MÖ 50 yılında valilik süresi dolan Cicero, Roma'ya geri dönerken de Side'den gemiye binmiştir. Hatta selefi Appius Cladius Pulcher'e yazdığı bir mektupta, Roma'ya dönüşü sırasında Side'de basit bir tören gerçekleştirildiğini ve açıkçası törenden memnun kalmadığını yazmaktadır (Cicero, 2001: III, 6).

Cumhuriyet'in son dönemlerine doğru, ordunun doğrudan siyasete karışmasının sonuçlarından biri, generallerin kendilerine yandaş bulabilmek için kontrol ettikleri bölgelerdeki toprakları yerel yöneticilere bağışlama politikaları olmuştur. Side kenti de bu gelişmeden etkilenmiş ve Akdeniz'in doğusundaki korsanlara karşı ilk askeri seferi düzenleyen Marcus Antonius'un aynı adı taşıyan torunu Marcus Antonius'un (d. MÖ 83-öl. MÖ 30) MÖ 36 yılındaki emri ile sekreterlikten krallığa yükselttiği IV. Amyntas'a (MÖ 36-25), Pisidia'nın yanı sıra Lykaonia, Side ve Aspendos'un da dâhil olduğu Pamphylia'nın doğusu ve Isauriya'yı bağışlamıştır (Cassius Dio, 1924: II, 32, 3; Bosch, 1957, ss. 44-45; Nollé, 1993, s. 73; Öztürk, 2006, s. 68). Marcus Antonius'un Side'yi Amyntas'a bırakmasının nedeni, temin ettiği paralı

askerleri ve gemi yapımında kullanılacak keresteyi büyük bir zorluk çekmeden Mısır'a gönderebilmektir. Antonius böylelikle iç savaşlar sırasında stratejik bir kenti (ve limanını) kontrol altında tutabilecektir. Bu noktada İç Anadolu'daki zenginliği hayvan sürülerine bağlı Amyntas'ın Side ile ilgilenmesinin temel nedeni kentin konumundan kaynaklanmış olmalıdır (Mitchell, 1993, s. 38). Meadows ise Antonius'un aslında Side'yi kral Amyntas'a tam olarak devretmediğini, kentte Amyntas tarafından darp ettirilmiş sikkelerin bir Galat yönetimini kanıtlamayacağını yazmaktadır. Meadows'a göre Antonius'un bölgeye atadığı kral Amyntas'ın tek görevi, Lykaonia ve Pisidia'nın dağlık alanlarındaki asi halkları kontrol etmektir. Bunu yaparken de kendi adını bastırıp, taklit ettiği eski Side sikkeleriyle sadece bölgeden topladığı askerlerin maaşlarının ödemesini gerçekleştirmiştir (Meadows, 2006, ss. 151-175). Yanıt ne olursa olsun Side kenti, Amyntas yönetimi altında da sikke basmaya devam etmiş ve adeta krallığın darphanesi olmuştur. Amyntas döneminde basılan *tetradrahm*'ler, Side'nin daha önce bastığı *tetradrahm*'lerden geliştirilmiş ve kısmen kentin eski paralarının ön yüzü kullanılarak basılmıştır. Başka bir deyişle yerel darplar geçici süreliğine son bulmuştur. Ön yüzde iyi bilinen ve kentin tanrıçası Athena'nın başı, arka yüzde Zafer Tanrıçası Nike yer almıştır. Amyntas'ın sikkelerinde sola doğru koşan Nike, sağ elinde bir çelenk yerine asa (ya da kraliyet gücünü simgeleyen bir kılıç) tutmaktadır. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΜΥΝΤΟΥ hiç şüphesiz kentin yöneticisini belirtse de Side'nin sembolü nar, kralın sikkelerine işlenmemiştir. (Resim 4) Bu durum bir bakıma kentin eski özgür günlerinin kaybolduğu anlamına gelse de Amyntas yönetiminin kent yönetimi üzerinde olumsuz etkileri olduğu anlamını taşımamaktadır (Head, 1887, s. 587; Nollé, 1993, ss. 73-74; Erol, 2009, ss. 149).

Resim 4. Kral Amyntas döneminden Side'de darp edilmiş gümüş tetradrahmi. <http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=876> (Erişim Tarihi: 12/05/2021)

Diğer birçok merkez gibi Side açısından Geç Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanmış son ve yeni bir çağı başlatacak gelişme, MÖ 31 yılındaki Actium Savaşı'dır. Marcus Antonius ile VII. Cleopatra ittifakını yenen Octavianus (MÖ 27-MS 14), savaş sonrasında önemli idari düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Buna göre konumuz açısından -Amyntas'ın ölümünün ardından- Octavianus, Anadolu'da yaptığı düzenlemeler sırasında Pamphylia bölgesini doğrudan kendi şahsına bağlı bir memur (*legatus propraetore Augusti provinciae Pamphyliae*) tarafından yönetilen eyalet haline dönüştürmüştür. Böylelikle Pamphylia, Pisidia ve Isauria bölgelerindeki dağlık alanlar, Galatya Eyaleti'nin bir parçası haline gelirken (Cassius Dio, 1924: LIII, 26. 3; Mansel, 1978, s. 12; Nollé, 1993, s. 74; Grainger, 2009, s. 154; Büyükkolancı, 2010, s. 101), Side kenti Aspendos ile birlikte Pamphylia bölgesinde yeniden bir araya getirilmiştir (Nollé, 1993, s. 74). Erken İmparatorluk Dönemi'nde, Cumhuriyet'in kurumsal yapısının köklü bir değişikliğe uğratılmaması nedeniyle idari sistem, görünüşte Cumhuriyet Dönemi'ndeki şekliyle devam ettirilmiştir. Tek ve en radikal fark, eyalet valilerinin artık çoğu kez bizzat imparator tarafından atanması ve sadece ona karşı sorumluluk taşımaları olmuştur. Neredeyse üç yüzyıl boyunca savaşlardan uzak kalan Akdeniz havzasındaki kentler, imparatorluk süreciyle başlayan dönemde iç işlerini düzenlemekte ve barış içinde ekonomilerini geliştirmekte özgür bırakılmışlardır (Mansel, 1978, s. 11; Bean, 1999, s. 15; Hild-Hellenkemper, 2004, ss. 374-394). Ancak burada toz pembe bir tablo çizilmemelidir. Zira Geç Cumhuriyet dönemi ve Erken İmparatorluk süreci ile birlikte aslında kentlerin otonomluğu ve özgürlüğü Roma'nın izin verdiği ölçüde kalmıştır (Levick, 2004, s. 267).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Side'nin Roma idari sistemine entegrasyonu uzun bir süreç izlemiştir. Söz konusu sürecin belirleyicisi hiç şüphesiz ki Akdeniz'in doğusunda egemenliğini genişletmeye çalışan Roma Cumhuriyeti olmuştur. Entegrasyon aşamasının iki safhada gerçekleştiği söylenebilir. Birinci safha, MÖ 187'de III. Antiokhos'un ölümünün ardından Sidelilerin, taraf olma konusundaki

kararsızlıklarına son verip Roma Cumhuriyeti saflarında yer almalarıyla başlamaktadır. Ancak hemen hemen MÖ II. yüzyılı kapsayan bu safhada, ekonomisi ağırlıklı olarak ticarete bağlı Side kentinin, Roma karşısındaki politikaları benzer ve sürekli değil, değişkenlik göstererek ilerlemiştir. Nitekim bu dönemde Roma Cumhuriyetinin dış politikadaki uygulamaları da iç meselelerine göre farklılık arz etmiştir. Side halkı, kendisine göre oldukça büyük bu gücün yaklaşımına göre zaman zaman korsanlık etkinlikleri gibi bölgesel eylemlere iştirak etmiş ya da destek vermiş, zaman zaman da III. Kartaca Savaşı'nda olduğu gibi gemi desteğiyle Cumhuriyet'e bağlılığını kanıtlamıştır. Bu gelgitli durum şüphesiz ki dönem dönem değişen, adlarını bilemediğimiz ve birbirinden farklı düşünen Sideli yöneticiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak ne olursa olsun, Asia Eyaleti'nin oluşturulmasının ve Cumhuriyetin Akdeniz'in doğusundaki politikalarının daha belirgin (hissedilir) hale gelmesinin ardından Sidelilerin de diplomatik yaklaşımları netleşmiş, gelgitli politikalar son bulmuştur. Böylelikle entegrasyonun ikinci safhasında, yani MÖ I. yüzyılın neredeyse tamamında Cumhuriyete sadık bir kent olan Side, stratejik limanı aracılığıyla Roma'nın Akdeniz'in doğusundaki üssü olarak hizmet edebilmiştir. Entegrasyondan sonraki süreçte ise, yani İmparatorluk Dönemi ile birlikte gerek diğer Akdeniz halkları gerekse Sideliler açısından bambaşka bir çağ başlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Atlan, S. (1967). *Side'nin Milattan Önce V. ve IV. Yüzyıl Sikkeleri Üzerinde Araştırmalar = Untersuchungen über die Sidetischen Münzen des V. und IV. Jahrhunderts*, TTK, Ankara.
- Bean, George E. (1965). *Side Kitabeleri (The Inscriptions of Side)*, TTK, Ankara.
- Bean, George E. (1999). *Eskiçağda Güney Kıyıları*, (çev. İ. Delemen – S. Çokay), Arion Yay., İstanbul.
- Bosch, Clemens E. (1957). *Pamphlyia Tarihine Dair Tetkikler*, (çev. S. Atlan), TTK, Ankara.
- Büyükkolancı, M. (2010). Side Tiyatrosu Batı Parados Kazıları ve Side Dionysos Tapınağı'na İlişkin Yeni Bulgular *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu, 20/22 Nisan 2007*(Editörler; Ü. İzmirligil, G. Tan-yeli, Z. Ahunbay), SİVA Yay., İstanbul, s. 91 – 104.
- Calder, William M.-BEAN, George E. (1958), *Classical Map of Asia Minor*, The British Institute of Archaeology, London.
- Cicero, (2001), *Epistulae ad Familiares*, (Trans. D. R. Shackleton Bailey), LOEB, London.
- Cicero, (1976) *pro Murena*, (Trans. C. Macdonald), LOEB, London.
- Cassius Dio, (1924). *Romaika Historia*, (Trans. E. Cary), LOEB, London.
- Erol, A. (2009). Burdur Arkeoloji Müzesi'ndeki Bronz Amyntas Sikkeleri, *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 147-155.
- French, David H. (1991). Sites and Inscriptions from Phrygia, Pisidia and Pamphylia, *Epigraphica Anatolica*, XVII, s. 51 – 58.
- French, David H. (2012). Roman Roads and Milestones of Asia Minor, *Milestones Fasc. 3.1. Republican*, (Electronic Monograph1), vol. 3, British Institute, Ankara.
- Grainger, John D. (2009). *The Cities of Pamphylia*, Oxbow Books, Oxford.
- Head, Barclay V. (1887). *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics*, Clarendon Press, Oxford.
- Head, Barclay V. (1911). *Historia Numorum*, Clarendon Press, Oxford.
- Hild, F.-Hellenkemper, H. (2004). *Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphyliden*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- İznic, E. (2014). *Hellenistik Dönemdeki Güçler Dengesi Arasında Pamphylia'da Bir Liman Kenti: Side, Selevcia ad Calycadnum*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 11-38.
- Levick, Barbara (2004). *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford.
- Livius (1919). *Ab urbe condita (From the Founding of the City)*, (Trans. B.O. Foster), LOEB, London.
- Mansel, Arif M. (1978). *Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, TTK, Ankara.
- Meadows, Andrew R. (2006). Amyntas, Side and the Pamphylian Plain, *Agoronomia: Studies in Money and Exchange Presented to John H. Kroll*, The American Numismatic Society, New York, s. 151-175.
- Mitchell, S. (1993). *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor*, Clarendon Press, Oxford.
- Nolle, J. (1993). *Side im Altertum, I–II (Inscriben Griechischer Stadte aus Kleinasien, Band 43*, Rudolf Habelt GMBH, Bonn.
- Ormerod, Henry A. (1922). The Campaigns of Servilius Isauricus against the Pirates, *Journal of Roman Studies*, vol. 32, s. 270-276.
- Öztürk, H. S. (2006), *MÖ II – MS IV. Yüzyıllarda Likya – Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul.

- Sherwin-White, Adrian N. (1976), Rome, Pamphylia and Cilicia 133 – 70 BC, *Journal of Roman Studies*, vol. 66, s. 1-14.
- Sherwin-White, Adrian N. (1994), Lucullus, Pompey and the East, *Cambridge Ancient History: The Last Age of the Roman Republic, 146-43 BC*, vol. 9, Cambridge University Press, 229-273.
- Strabon, (2000), *Coğrafya*, (Çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Takmer, B. (2013), Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları - Lex Portorii Provinciae Asiae (Asya Eyaleti Gümrük Yasası), *Eskiçağ Yazıları 4*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, s. 103-206.
- Tozan, M. (2014). Üçüncü Makedonya Savaşı'ndan Pompeius Seferine Roma Doğu Politikası ve Anadolu'nun Güney Kıyılarında Korsanlık (MÖ 167-MÖ 67), *CEDRUS*, vol. II, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 135-169.